

Martyna Stępień*

ORCID: 0000-0002-7561-6542

Uniwersytet Wrocławski

<https://doi.org/10.19195/1733-5779.35.15>

Ubóstwo — problemy definicyjne

JEL Classification: I32 oraz D63

Słowa kluczowe: ubóstwo, bieda, brak, zło, definicja, problem społeczny

Keywords: poverty, deprivation, lack, evil, definition, social problem

Abstrakt: Ubóstwo istnieje od zawsze, niemniej jednak należy dążyć do jego ograniczenia, ponieważ jest złem. Zanim jednak podejmie się działania w tym celu, należy wskazać, z jakim problemem trzeba się zmierzyć, jaka jest jego istota, a więc konieczne jest określenie definicji ubóstwa. Jest to niezwykle istotne zarówno z perspektywy badawczej (teoretycznej), jak i z perspektywy praktycznej. Trudności w wyznaczeniu jednej, uniwersalnej definicji ubóstwa wynikają przede wszystkim ze złożoności oraz wielowymiarowości tego zjawiska. Współcześnie badacze zgodnie przyjmują, że ubóstwo nie ma wyłącznie wymiaru ekonomicznego, ponieważ istotne są również inne aspekty, na przykład kulturowy, psychologiczny. Sposób definiowania ubóstwa zmienił się wraz ze wzrostem wiedzy na ten temat. Tworząc definicje ubóstwa, należy przyjąć założenie, że zło ubóstwa jest realne, a więc nie stanowi subiektywnej oceny.

Poverty — definitional problems

Abstract: Poverty has always existed; nevertheless, one must seek to reduce it, because it is an evil. However, before taking action in this direction, it is necessary to indicate what the problem is, what its essence is, hence it is necessary to define poverty. This is extremely important both from a research-theoretical as well as a practical perspective. Difficulties in establishing a single universal definition of poverty stem from the complexity and multidimensionality of this matter. Contemporary researchers agree that poverty does not have a solely economic dimension, because the other aspects are also important — such as cultural, psychological. The way of defining poverty has changed with increasing knowledge of the subject. When creating definitions of poverty, the assumption must be that the evil of poverty is real, so it is not a subjective assessment.

* Opiekun naukowy (Scientific Tutor) — dr hab. Wioletta Jedlecka prof. UWr

Wprowadzenie

Nie ma wątpliwości co do tego, że zjawisko ubóstwa jest obecne od zarania dziejów ludzkości. Napisana w starożytności Biblia zawiera słowa, którymi Jezus zwrócił się do swoich uczniów, nawiązując do tej kwestii społecznej: „ubogich macie zawsze wśród siebie”¹ (Mt 26: 11). Pomimo upływu tysięcy lat ubóstwo nadal istnieje, biedni ludzie żyją wśród nas. Nie należy jednak godzić się z takim stanem rzeczy. Wręcz przeciwnie, trzeba podejmować działania w celu ograniczania tego zjawiska, gdyż ubóstwo jest złem.

Twierdzenie, że ubóstwo jest złem, które powinno zostać usunięte, wyraża uznanie normatywnego wymiaru natury: ze względu na to, kim jest człowiek, nie powinien on doświadczać ubóstwa; nie powinien, bo ubóstwo ma dla niego negatywne konsekwencje, takie jak wykluczenie z życia społecznego, depresja czy niemożność osobistego rozwoju, a to uniemożliwia prowadzenie dobrego życia, życia godnego człowieka².

Warto wskazać, że każda próba analizy ubóstwa wymaga uwzględnienia i jednocześnie podkreślenia dwóch kwestii. Po pierwsze, bieda to wytwór zarówno przeszłości, jak i terażniejszości, albowiem ubóstwo jest naturalnym aspektem rozwarstwienia materialnego, który występuje z mniejszym bądź większym nasileniem we wszelkich typach społeczeństw. Stanowi więc nieodłączny element życia społecznego³. Po drugie, ubóstwo jako problem społeczny⁴ ma zasięg globalny. Nierzadko skrajnie nierówny dostęp do dóbr społecznie pożądanых występuje nie tylko w ramach poszczególnych krajów, lecz dotyczy także społeczeństwa globalnego⁵. Z uwagi na te okoliczności wszelkie działania podejmowane w celu walki z ubóstwem winny być poprzedzone rozważaniami odnośnie do teoretycznych ujęć tego problemu (w tym analizą definicji ubóstwa). Jest to niezwykle istotne, ponieważ stanowi solidną podstawę do działań praktycznych zmierzających do ograniczenia biedy⁶.

¹ Cytowanie z Biblii za: *Pismo Święte. Stary i Nowy Testament*, red. M. Peter, M. Wolniewicz, Poznań 2008.

² A. Lekka-Kowalik, *Filozofia jako fundament badań naukowych nad ubóstwem i strategii jego zwalczania*, „Ethos” 24, 2011, nr 4 (96), s. 105.

³ Opinie głoszące, że w Polsce współczesna bieda pojawiła się dopiero wskutek transformacji systemowej, nie mają potwierdzenia w rzeczywistości. Podkreślenia wymaga fakt, że w okresie realnego socjalizmu istniejące ubóstwo eufemistycznie nazywano niedoborami, jednakże po roku 1989 ostatecznie zniesiono embargo na badanie oraz opisywanie tego problemu społecznego (I. Kaźmierczak-Kałużna, *Dwa oblicza biedy. Subiektywne i obiektywne aspekty sytuacji życiowej ubogich*, Zielona Góra 2012, s. 23.).

⁴ Zgodnie z koncepcją Paula B. Hortona i Geralda R. Lesiego problem społeczny należy rozumieć jako zjawisko niepożądane oraz społecznie kłopotliwe, które porusza znaczącą część społeczeństwa i jednocześnie da się je przezwyciężyć poprzez działania zbiorowe (I. Kaźmierczak-Kałużna, *Ubóstwo jako problem społeczny. Kwestie terminologiczne i ustalenia empiryczne*, „Kultura i Społeczeństwo” 56, 2012, nr 1., s. 148).

⁵ I. Kaźmierczak-Kałużna, *Dwa oblicza...*, s. 23–24.

⁶ W artykule pojęcia „ubóstwo” i „bieda” będą używane zamiennie.

Celem niniejszego artykułu jest analiza proponowanych w nauce definicji „ubóstwa”, przy uwzględnieniu złożonego charakteru tego pojęcia, a także wskazaniu problemów towarzyszących tworzeniu jego definicji oraz przedstawieniu najważniejszych przemian, jakie zaszły w wyjaśnianiu tego terminu.

1. Znaczenie definicji ubóstwa

Można powiedzieć, że liczba ludzi biednych i sposobów postrzegania biedy jest tak wielka, jak liczba samych ludzi. Ta fantastyczna różnorodność przypadków, w których w różnych kulturach i językach nazywa się kogoś biednym sprawia, że koniec końców wszystko i wszystkich na Ziemi można by na jakiejś zasadzie nazwać biednymi⁷.

Choć trudno się nie zgodzić ze słowami Majida Rajnehma, to jednak trzeba podkreślić, że definicja pojęcia „ubóstwo” ma niezwykle istotne znaczenie i powinno się jej poszukiwać.

Należy wyraźnie zaznaczyć, że już sam wybór teorii ubóstwa ma determinujący wpływ na wyniki badań empirycznych w tym obszarze. Nie tylko liczba ubogich, ale również ich charakterystyka społeczno-demograficzna są w dużej mierze uzależnione od zastosowanej metody pomiaru, ta zaś zależy od przyjętego sposobu rozumienia ubóstwa⁸. Ostatecznie miarodajne badania omawianego zjawiska pozwalają zarówno na identyfikację potencjalnych beneficjentów programów pomocowych wraz z pomiarem ich efektywności, jak i ustalenie ogółu działań mających na celu redukcję biedy. Toteż wybór konkretnego sposobu pojmowania ubóstwa ma zasadnicze znaczenie dla wyników tego pomiaru. Innymi słowy, koncepcje, definicje oraz miary tego pojęcia mają bezpośredni wpływ na kształt konkretnych działań podejmowanych w ramach polityki zwalczania ubóstwa⁹. Mając to na uwadze, trzeba podkreślić, że kwestia definicji jest niezwykle istotna, warunkuje bowiem dalsze ustalenia na poziomie teoretycznym, a następnie — ma wpływ także na dobór działań praktycznych, ich realizację oraz pomiar efektów.

Co trzeba podkreślić, definicja ubóstwa ma charakter definicji regulującej, albowiem uwzględnia aktualne rozumienie chwilowego znaczeniowo terminu, przy czym wyodrębia jego zakres oraz uwyrażnia treść. Z kolei akceptacja określonej definicji analizowanego pojęcia nie stanowi rezultatu jakiegoś algorytmu, lecz — podobnie jak w przypadku akceptacji całej teorii — jest rezultatem sądu wartościującego, z którego wynika, że ta właśnie definicja jest najlepsza¹⁰.

⁷ M. Rajnehma, *Bieda*, „Dialogi o Rozwoju. Ubóstwo” 2007, nr 1, s. 35.

⁸ A. Lekka-Kowalik, *op. cit.*, s. 111–112.

⁹ P. Chmielewski, *Znaczenie definicji biedy w wyznaczaniu granicy ubóstwa*, „Finanse i prawo finansowe” 3, 2016, nr 1, s. 37.

¹⁰ A. Lekka-Kowalik, *op. cit.*, s. 112.

2. Złożoność i wielowymiarowość ubóstwa

Nie ulega wątpliwości, że ubóstwo jest zjawiskiem bardzo złożonym, wieloaspektowym — w konsekwencji na próżno szukać jego jednej, uniwersalnej definicji. Mówiąc o pojęciu ubóstwa, najczęściej przyporządkowuje się mu brak dochodów umożliwiających zapewnienie bytu materialnego, ponadto głód, bezrobocie, niedostatek ubrań, ograniczony dostęp do oświaty, a także niedostateczne jakościowo mieszkanie czy też bezdomność¹¹. Zjawiska tego nie da się określić przy użyciu jednego wskaźnika, ponieważ ubóstwo nie oznacza jedynie deficytu w sensie materialnym, lecz jest to również pozbawienie człowieka możliwości dokonywania wyborów, a także brak okoliczności, które sprzyjają rozwojowi. Co więcej, na zjawisko ubóstwa składają się też inne elementy, a mianowicie pozbawienie człowieka: długiego, zdrowego oraz twórczego życia na odpowiednim poziomie, poczucia godności, jak również szacunku wśród otoczenia¹².

Należy zaznaczyć, że ubóstwo może dotyczyć nie tylko całych społeczeństw, ale również określonych stanów rzeczy, a także jednostek lub grup społecznych. Używając tego pojęcia, można określić też procesy, które zachodzą na różnych poziomach przestrzeni społecznej oraz ich efekty. Tak rozumiane ubóstwo ma trzy płaszczyzny. Pierwsza z nich to płaszczyzna definicyjna. Druga — przyczynowa — traktuje ubóstwo jako rezultat działań podejmowanych w ramach struktur społecznych, a zatem jako nieumiejętność czy też niechęć i bezradność w kwestii dbania o własną sytuację. Trzecia płaszczyzna — przeciwdziałająca — odnosi się do metod zwalczania ubóstwa. Ogólnie rzecz biorąc, ubóstwo charakteryzuje się różnego rodzaju brakami. Wspomniane niedostatki mogą na przykład uniemożliwiać konkretnej jednostce zaspokajanie podstawowych potrzeb i w konsekwencji ma ona poczucie utracenia własnej godności. Rozwój osobowości człowieka dotyka kryzys, którego samodzielnie nie jest w stanie przezwyciężyć, i w takiej sytuacji niewątpliwie potrzebuje pomocy specjalisty. We współczesnym świecie zjawisko ubóstwa jest postrzegane i oceniane jako negatywne i niepożądane, albowiem stanowi ono przeciwieństwo sukcesu czy też świadectwo niepowodzenia lub niezaradności¹³.

3. Przemiany w definiowaniu ubóstwa

Sposób rozumienia ubóstwa zmieniał się w ciągu wielu lat. Chcąc wskazać początki rozważań nad definiowaniem tego pojęcia¹⁴, trzeba przywołać nazwiska

¹¹ J.M. Zabielska, *Ubóstwo a procesy marginalizacji społecznej*, Lublin 2007, s. 17.

¹² *Ibidem*, s. 19.

¹³ I. Kumor, *Ubóstwo — ujęcie teoretyczne*, „Edukacja humanistyczna” 2011, nr 1, s. 102.

¹⁴ E. Tarkowska, *Bliżej biednego — doświadczenia i potrzeby badawcze*, „Przegląd Socjologiczny” 53, 2004, nr 1, s. 18.

dwóch brytyjskich pionierów w tym obszarze — Charlesa Bootha¹⁵ i Seebhoma Rowntree¹⁶. Na potrzeby badań prowadzonych w Wielkiej Brytanii w pierwszej połowie XX wieku posługiwano się definicją ubóstwa odwołującą się do kategorii przetrwania (*subsistence*) rozumianą jako stan, w którym dochód konkretnej osoby jest niższy niż dochód konieczny do odtworzenia jej sił fizycznych. Co istotne, za rzeczy niezbędne do przetrwania uznawano pożywienie, a także ubranie, opał i mieszkanie. Z kolei w latach siedemdziesiątych ubóstwo definiowano, opierając się na kategorii potrzeb podstawowych (*basic needs*). Na ten zbiór potrzeb składały się wówczas dwa elementy: minimalne wymagania (to jest pożywienie, ubranie, mieszkanie, a także pewna ilość mebli oraz wyposażenia) i dostęp do usług, które są świadczone dla tej społeczności (to jest woda pitna, kanalizacja, służba zdrowia, transport publiczny, edukacja oraz kultura).

Taki sposób definiowania wprowadził trzy ważne uzupełnienia. Po pierwsze, konstrukcja potrzeb podstawowych uległa wyraźnemu poszerzeniu, gdyż oprócz rzeczy koniecznych do przeżycia oraz odtworzenia sił fizycznych uwzględniono rzeczy niezbędne do rozwoju osobowego, na przykład dostęp do kultury i edukacji. Po drugie, definicja objęła również — nieobecny w pierwotnej definicji — aspekt wspólnotowy, społeczność bowiem — pojmowana jako całość — winna mieć zapewniony dostęp zarówno do wody pitnej, służby zdrowia, edukacji, jak i do transportu publicznego. Po trzecie, wskazano na istnienie pożądanego stopnia zaspokojenia owych potrzeb¹⁷. Niemniej jednak próba określenia zasięgu ubóstwa oparta na konstrukcji koszyka dóbr i usług pozwalających na zaspokojenie najbardziej podstawowych potrzeb, doprowadziła do powstania nurtu, zgodnie z którym ubóstwo należy traktować głównie jako zjawisko ekonomiczne, charakteryzujące się niskimi dochodami, a więc równoznaczne z deprawacją materialną¹⁸. Krytycy tego podejścia wskazywali na kłopoty związane z samym ustaleniem katalogu potrzeb podstawowych oraz ich pożądanego poziomu zaspokojenia. Ponadto podkreślano istniejące w tym obszarze różnice między poszczególnymi państwami¹⁹ (na przykład ubogi Europejczyk jest mimo wszystko bogatszy od ubogiego Hindusa²⁰). W konsekwencji zaproponowano trzecie podejście wykorzystujące kategorię „relatywnego pozbawienia” dóbr oraz usług (*relative deprivation*). Uznano, że ubóstwo to brak środków dających możliwość uczestniczenia w życiu społeczności, a zatem brania udziału w aktywnościach, jakie się na nią składają, jak również życie na poziomie przeciętnym w tej społeczności. Taką

¹⁵ Charles Booth w latach osiemdziesiątych XIX wieku zbadał londyńską biedę. Wyniki badań opisał w wielotomowym dziele zatytułowanym *Life and Labour of the People in London* (1902).

¹⁶ Seebhom Rowntree w ramach studium *Poverty: A Study of Town Life* (1901) opisał wyniki badań nad ubóstwem, które zostały przeprowadzone w 1898 roku w Yorku.

¹⁷ A. Lekka-Kowalik, *op. cit.*, s. 110–111.

¹⁸ I. Kaźmierczak-Kałużna, *Dwa oblicza...*, s. 25.

¹⁹ A. Lekka-Kowalik, *op. cit.*, s. 111.

²⁰ J.M. Zabielska, *op. cit.*, s. 18.

myśl wielokrotnie wyrażał Amartya Sen (laureat Nagrody Nobla z 1998 roku)²¹. Znamienne dla jego koncepcji jest to, że w opisie ubóstwa krytykuje mierzenie nierówności na podstawie kategorii dochodowych, tworząc alternatywę wobec takiego ujęcia przez wprowadzenie dwóch pojęć: zdolności (*capability*) i funkcjonowania (*functionings*)²². Sen rozumie ubóstwo jako „niedostatek minimum elementarnych zdolności”²³. Według Sena dochód stanowi wielkość relatywną, nie odzwierciedla bowiem jakości życia w sposób zupełny. Toteż jednostka żyjąca w kraju o wysokim standardzie życia, mająca dochód o określonej wysokości X, może być uznana za osobę ubogą, jeżeli nie posiada takich dóbr jak telefon komórkowy czy też samochód, a są one wymagane z punktu widzenia aktywnego uczestniczenia w życiu społecznym. Jednocześnie uzyskując ten sam dochód X w niezbyt zamożnym państwie, można wieść satysfakcjonujące życie i zaliczać się do klasy średniej albo nawet wyższej. Dzieje się tak, ponieważ brak dóbr takich jak samochód, komputer czy telewizja jest dużo mniej dolegliwy w krajach o niskim standardzie życia niż w krajach zamożnych²⁴. Zatem analiza nierówności dochodowych wcale nie odzwierciedla nierówności szans istniejących w rzeczywistości. Rozwiązania umożliwiające przemianę dochodu w rzeczywiste możliwości mają zróżnicowany charakter w odniesieniu do każdej jednostki ludzkiej. Do czynników warunkujących należą zarówno cechy fizyczne, jak i społeczne, które charakteryzują konkretne osoby i wywierają wpływ na ich życie²⁵.

Współcześnie wśród badaczy analizowanego zjawiska panuje zgoda, że ubóstwo nie ma wyłącznie podłoża ekonomicznego, ponieważ jest zjawiskiem bardziej złożonym. Problemu nie stanowią zatem tylko niskie dochody, lecz także niedobór czy też niedostatek w wielu różnych dziedzinach zaspokajania potrzeb, a mianowicie: w sferze edukacji, zdrowia, kultury, partycypacji w życiu społecznym oraz politycznym. Obecnie podkreśla się niezwykle złożony, wielowymiarowy charakter ubóstwa, w literaturze stosowane jest określenie „syndrom biedy”²⁶. Niemniej jednak pomimo świadomości jego skomplikowanej natury sama definicja ubóstwa często wymyka się nauce, a zdefiniowanie ubożego nierzadko okazuje się aktem politycznym, normatywnym, a więc noszącym znamiona licznych konwencji. Nie oznacza to jednak, że rzeczono konwencje są arbitralne i nie ma dobrej odpowiedzi na pytanie o uzasadnienie konkretnego sposobu definiowania ubóstwa. Nie kwestionuje się naukowości pomiarów ubóstwa, dlatego też należy uznać, iż przyjęcie określonego rozumienia pojęcia „ubóstwo” ma swoje uzasad-

²¹ A. Lekka-Kowalik, *op. cit.*, s. 111.

²² D. Szymczak, *Wprowadzenie do problemu ubóstwa w ujęciu Amartyi Kumara Sena. Wymiar etyczny*, „Annales. Etyka w życiu gospodarczym” 19, 2016, nr 3, s. 86–87.

²³ A. Sen, *Nierówności. Dalsze rozważania*, Kraków 2000, s. 23.

²⁴ D. Szymczak, *op. cit.*, s. 92.

²⁵ A. Sen, *op. cit.*, s. 43.

²⁶ T. Czakon, *Ubóstwo jako problem etyczny*, „Zeszyty Naukowe Politechniki Śląskiej. Seria Organizacja i Zarządzanie” 2016, z. 95, s. 95.

nienie. Warto poświęcić szczególną uwagę uzasadnieniu opartemu na uznaniu realności zła ubóstwa. W celu uniknięcia zagrożenia empirycznemu charakterowi pomiarów omawianego zjawiska należy uznać, iż zło ubóstwa jest realne, więc nie stanowi jedynie subiektywnej oceny. Z tego względu definicje ubóstwa powinny być konstruowane w taki sposób, aby ujawnić, na czym wspomniane zło polega (stąd w definicjach pojawiają się takie określenia jak: „brak”, „niemożność”, „nie-dostatek”, „pozbawienie”). Oczywiście specjaliści rozróżniają obiektywne oraz subiektywne ujęcia ubóstwa²⁷. W ujęciu obiektywnym ocenia się ubóstwo niezależnie od indywidualnych wartościowań badanych jednostek. Z kolei badanie ubóstwa w ujęciu subiektywnym opiera się na osobistych odczuciach osób badanych (gospodarstw domowych). Oznacza to, że definicja ubóstwa w większym stopniu jest kwestią konwencji społecznej niż ekonomii pozytywnej i jest związana z pojęciem sprawiedliwości — czy też nierówności — społecznej²⁸. W literaturze wskazuje się również podział na ubóstwo absolutne, które odnosi się do stanu zaspokojenia potrzeb, przy czym są one zdefiniowane w konkretnych kategoriach wartościowych i ilościowych, oraz ubóstwo relatywne (względne), które z kolei nawiązuje do poziomu zaspokojenia potrzeb konkretnych jednostek, ale dotyczy poziomu ich zaspokojenia przez pozostałych członków społeczeństwa²⁹. Niemniej jednak niezależnie od ujęcia ubóstwa prowadzone są określone działania w celu zmniejszenia tego zjawiska³⁰.

Podsumowanie

Wybór konkretnej definicji ubóstwa jest niezwykle istotny zarówno z perspektywy badawczej (teoretycznej), wyznacza bowiem obszar badawczy oraz ma wpływ na dobór metod pomiaru, jak i z perspektywy praktycznej — działań podejmowanych w celu walki z ubóstwem, ponieważ ma wpływ na wyznaczenie grupy potencjalnych beneficjentów programów pomocowych, a także pomiar efektów udzielanej pomocy.

Pomimo problemów, które niewątpliwie utrudniają wyznaczenie jednej, uniwersalnej definicji ubóstwa, a chodzi tu o swoistą złożoność i wielowymiarowość tego zjawiska, nie należy zaniechać podejmowanych prób. Wspomniane trudności definicyjne doskonale odzwierciedlają istotę ubóstwa jako zjawiska skomplikowanego, którego nie można zamknąć jedynie w ramach wyznaczonych przez czynniki ekonomiczne, należy bowiem pamiętać, że bieda nie oznacza wyłącznie

²⁷ A. Lekka-Kowalik, *op. cit.*, s. 112–113.

²⁸ K. Czaplicka, *Globalne ubóstwo. perspektywa społeczno-ekonomiczna*, „Dialogi o Rozwoju. Ubóstwo” 2007, nr 1, s. 7.

²⁹ M. Grabowska, *Ubóstwo jako efekt zewnętrzny funkcjonowania konkurencyjnej gospodarki*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego. Studia i Prace Wydziału Nauk Ekonomicznych i Zarządzania” 2012, nr 25, s. 40–41.

³⁰ A. Lekka-Kowalik, *op. cit.*, s. 113.

deficytu materialnego. Niezwykle istotne są również czynniki pozaekonomiczne, kulturowe i psychologiczne, jak na przykład pozbawienie człowieka możliwości dokonywania wyborów czy też brak okoliczności sprzyjających rozwojowi.

Sposób rozumienia ubóstwa zmieniał się wraz ze wzrostem świadomości w tym obszarze. Początkowo posługiwano się kategorią przetrwania. Następnie na potrzeby definicji wprowadzono kategorię potrzeb podstawowych. Takie podejście do problemu, mimo swoich zalet, ma również fundamentalną wadę, mianowicie — trudności nastręczało jednoznaczne wskazanie uniwersalnego koszyka podstawowych potrzeb, a także pożądanego poziomu ich zaspokojenia. Ze względu na to wprowadzono kategorię relatywnego pozbawienia dóbr i usług, która w większym stopniu uwzględnia złożony i wielopłaszczyznowy charakter ubóstwa. Zatem wyraźnie widać, jak niedoskonałości pierwszych proponowanych definicji uwarunkowały rozwój w tej dziedzinie zarówno badań, jak i wiedzy.

Współcześnie wśród badaczy panuje zgoda w kwestii tego, iż ubóstwo nie ma wyłącznie podłoża ekonomicznego, bowiem jest zjawiskiem o wiele bardziej złożonym. Bieda nie jest problemem jedynie niskich dochodów, ale dotyczy również wielu innych dziedzin zaspokajania potrzeb — edukacji, zdrowia, kultury, partycypacji w życiu społecznym oraz politycznym.

Na koniec warto wskazać, iż w celu wyeliminowania zagrożenia dla empirycznego charakteru pomiarów ubóstwa należy przyjąć założenie, że zło ubóstwa jest realne, zatem nie stanowi subiektywnej oceny. Toteż definicje ubóstwa winny zawierać wyjaśnienie istoty tego zła, wskazanie, na czym ono polega.

Bibliografia

- Chmielewski P., *Znaczenie definicji biedy w wyznaczaniu granicy ubóstwa*, „Finanse i prawo finansowe” 3, 2016, nr 1.
- Czakon T., *Ubóstwo jako problem etyczny*, „Zeszyty Naukowe Politechniki Śląskiej. Seria Organizacja i Zarządzanie” 2016, z. 95.
- Czaplicka K., *Globalne ubóstwo. perspektywa społeczno-ekonomiczna*, „Dialogi o Rozwoju. Ubóstwo” 2007, nr 1.
- Grabowska M., *Ubóstwo jako efekt zewnętrzny funkcjonowania konkurencyjnej gospodarki*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego. Studia i Prace Wydziału Nauk Ekonomicznych i Zarządzania” 2012, nr 25.
- Kaźmierczak-Kałużna I., *Dwa oblicza biedy. Subiektywne i obiektywne aspekty sytuacji życiowej ubogich*, Zielona Góra 2012.
- Kaźmierczak-Kałużna I., *Ubóstwo jako problem społeczny. Kwestie terminologiczne i ustalenia empiryczne*, „Kultura i Społeczeństwo” 56, 2012, nr 1.
- Kumor I., *Ubóstwo — ujęcie teoretyczne*, „Edukacja humanistyczna” 2011, nr 1.
- Lekka-Kowalik A., *Filozofia jako fundament badań naukowych nad ubóstwem i strategii jego zwalczania*, „Ethos” 24, 2011, nr 4 (96).
- Pismo Święte. Stary i Nowy Testament*, red. M. Peter, M. Wolniewicz, Poznań 2008.
- Rajnehma M., *Bieda*, „Dialogi o Rozwoju. Ubóstwo” 2007, nr 1.
- Sen A., *Nierówności. Dalsze rozważania*, Kraków 2000.

- Szymczak D., *Wprowadzenie do problemu ubóstwa w ujęciu Amartyi Kumara Sena. Wymiar etyczny*, „Annales. Etyka w życiu gospodarczym” 19, 2016, nr 3.
- Tarkowska E., *Bliżej biednego — doświadczenia i potrzeby badawcze*, „Przegląd Socjologiczny” 53, 2004, nr 1.
- Zabielska J.M., *Ubóstwo a procesy marginalizacji społecznej*, Lublin 2007.